

CENTENAR BOGDAN PETRICEICU HASDEU

Gheorghe MOCUȚA

Uniunea Scriitorilor din România, Filiala Arad

Adresa: B-d Revoluției nr. 103, cod. 310122, Arad România,

Tel./Fax 40/237/281706 e-mail: arca@rdslink.ro

Abstract

The relationship that B.P. Hasdeu had with the „Junimea” society and a few of its representatives (Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi, Gh. Panu, P.P. Carp and others) were polemic and changeable. Hasdeu was a restless, freethful and undesirable mind, with a nationalist conviction, who showed hostility and lack of understanding towards the growing society that was against the „pașoptist” tradition. This study underlines some challenging episodes from the writer’s relation with the new Direction representatives of the romanian culture from the VII and VIII decades of the 19th century.

Cuvinte cheie *personalitate, spirit enciclopedic, junimea românească*

Proiectul spiritologic al „Magului de la Câmpina” revine în actualitate

În urmă cu un secol murea Bogdan Petriceicu Hasdeu și se naștea Mircea Eliade. Două personalități din același lanț trofic al spiritului românesc enciclopedic și savant care traversează cultura noastră. Nu întâmplător Mircea Eliade se apleacă asupra operei lui Hasdeu și îi reeditează scrierile. Îi subliniază amploarea proiectului, situat undeva la răscrucea dintre elanul pașoptist și spiritul critic junimist.

Recent un cercetător al operei lui B. P. Hasdeu, pe numele său Viorel Cernica, a elaborat un studiu surprinzător care interpretează proiectul spiritologic al „Magului de la Câmpina” în lucrarea *Fenomenul și nimicul (I), proiectul fenomenologic – concept și aplicații*, Ed. Paideia, Buc., 2005. Potrivit acestuia, scriitorul, istoricul, lingvistul, folcloristul și comparatistul, nu se oprește la viziunea vremii sale, ci încearcă o abordare filosofică și valorifică idei care pot fi subordonate modelului filosofiei istoriei și filosofiei culturii. Lectura în registru filosofic a lucrării „*Sic cogito*”, dezvăluie o metafizică surprinzătoare; „Ceea ce s-a numit „spiritismul hasdeean”, este de fapt, o mistică fenomenologică, ale cărei momente pot fi privite ca unitate a unui singur moment; pentru Hasdeu un astfel de moment este iubirea, cea care „are forța de a institui o ordine a relației dintre „spirite” (suflete) înlăuntrul căreia diferențele „fizice” nu mai au nici o relevanță”

Hasdeu și Junimea

Hasdeu se considera spre sfârșitul vieții un heliadist, un brav urmaș al lui Ion Heliade Rădulescu. Relațiile sale cu societatea „Junimea”, sunt variate și polemice. Spirit incomod, Hasdeu a manifestat, nu o dată, ostilitate și lipsă de receptare față de societatea jună, în formare, care începea să întoarcă spatele tradiției pașoptiste. Avându-i ca model pe Kogălniceanu și Alecu Russo, Hasdeu publică studiul *Mișcarea literelor în Eși*, în „Lumina”, 1863, unde trece în revistă principalele manifestări ale anului respectiv din primele două luni: întâlnim păreri juste despre Bolintineanu, o paralelă decentă Alecsandri-Asachi și sunt schițate chiar unele idei de teorie literară³¹, lucru ce nu e lipsit de importanță, cu patru ani înainte de apariția studiului fundamental al lui Maiorescu, *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867*. Ofensiva anti-junimistă a lui Hasdeu pornește încă dinaintea apariției revistei „Convorbiri literare”, în 1867, printr-un articol caustic publicat în „Lumina” (nr. 10) la adresa lui Maiorescu și a grupării sale. Z. Ornea crede că în acel moment Hasdeu avea toate motivele să-l dușmănească pe Maiorescu datorită unui conflict profesoral; mentorul Junimii sprijinise un atac al dascălilor locali, denunțând nuvela *Duduca*

³¹ Dima, Al., *Studii de istorie a teoriei literare românești*, E.P.L., 1962, p. 49

Mamuca și acuzând-o de „frivolitate și lipsă de moralitate”.³² Ca urmare a acestei campanii Hasdeu a fost destituit din postul de profesor al Universității din Iași. Al. Odobescu, pe atunci ministru al Cultelor, l-a adus la București oferindu-i un post în Comisia pentru evaluarea bunurilor mănăstirești. Pentru nefasta pagină 43 din nuvela amintită s-a apărut în presă destul de abil respingând acuza de imoralitate și citând o serie de autori români și străini care nu pot fi considerați imorali numai pentru că personajele lor sunt imorale.

Un răspuns judicios și scrupulos l-a dat V.A. Urechia în articolul *O vorbă despre literatura desfrânată*. Al. Dima consideră că invocarea din partea lui Hasdeu a teoriei școlii realiste e „nepotrivită, autorul nuvelei *Duduca Mamuca* mergând de fapt aici pe linia naturalismului.”³³ Un atac fățiș din partea unui alt junimist, P.P. Carp, fondator al Societății l-a primit, în 1867, Hasdeu, de data aceasta în calitate de autor al piesei *Răzvan-Vodă*. Carp adusese reproșuri și monografiei Ioan Vodă cel Cumplit și încearcă să-i desființeze și piesa. Ca să se răzbune, la a patra ediție a piesei, incomodul Hasdeu reproduce și articolul denigrator al lui Carp, învins acum de succesul piesei și de opinia publică.

Hasdeu nu împărțea nici în politică aceleași credințe cu Junimea conservatoare. În 1869, în numărul din 16 aprilie al ziarului „Traian” pe frontispiciul căruia scria „Românism-Constituțiune-Democrație” își declară o adevărată profesiune de credință politică făcând cunoscut că acceptă Constituția din 11 Februarie dar nu-și face iluzii prea mari în legătură cu ea. După cum se știe, Hasdeu a dus și o aprigă campanie antidinastică având de suferit o detenție pentru articole ca *Demisia Cabinetului* sau *Domnitorul* unde atacă instituția regală care își permite ignorarea căii naționale și democratice. În publicistică are uneori și alunecări șovine: în afara campaniei antisemite inițiate deja în ziarul „Traian”, în „Aghiuță” reproșează monstruoasei coaliții originea și interesele străine.³⁴ Declarându-se la un moment dat „liberal independent” Hasdeu a avut de suferit atât din cauza idiosincraziilor liberale cât și din partea conservatorilor. Într-un articol mai recent, Ovidiu Pecican pledează pentru un Hasdeu caragialesc, în politică, datorită impulsivității naționaliste și histrionismului derutant: „Acesta este Hasdeu omul politic: Hasdeu caragialescul. Să nu-l iubești atunci, cu toate ale lui, persiflându-l îngrozitor? Este tocmai ceea ce face hașdeianul Caragiale.”³⁵

O vâlvă deosebită au stârnit în epocă farsele lui Hasdeu la adresa Junimii. Iacob Negruzzi își amintea de publicarea poeziei *El și ea*³⁶, o pretinsă traducere din Gablitz sub iscălitura lui I.M. Elias (publicat „Ilieș”) – alias Hasdeu, în „Convorbiri literare.” Demascându-se, autorul a vrut să demonstreze cosmopolitismul Junimii. Farsele sale, remarcă George Călinescu, aveau de multe ori „gust incert”.³⁷ Putem cita și jocurile de cuvinte și acrostihurile P.A. Călescu, E. S. Min. Tit. Maiorescu. Altă dată Hasdeu publică (în „Columna”, nr. 26/ 1870) o notă umoristică despre cosmopolitism și atrage atenția asupra influenței masonice în cultura și politica românească, influență exercitată, în opinia sa, prin Societatea Junimea. În anul următor, la reluarea de către Maiorescu a atacului împotriva lui Bărnăuțiu cu ocazia intrării în parlament, Hasdeu intervine violent (în „Columna lui Traian” din 30 august) făcând insinuări și legând reacțiunea politică pragmatică, de la cârmă, de cea teoretică de la „Convorbiri” după ce Maiorescu însuși fusese ținta unor atacuri retorice: „e luptătorul cel mai sfruntat al școlii cosmopolite(...) e cel mai cinic avocat al Evreimii (...) nu se rușinează a propaga pe față colonizarea germană a Daciei lui Traian (...) personifică tot

³² Ornea, Zigu, *Junimea și Junimismul*, Ed. Eminescu, 1975, Buc., p. 588

³³ op.cit., p. 50

4) Muntean, George, *B.P.Hasdeu*, E.P.L., 1963, Buc., 4. 35

5) Pecican, Ovidiu, *Caragiale hașdeianul și Hașdeu caragialescul* in “Viața Românească”, nr. 10-11, 1992

6) Negruzzi, Iacob, *Amintiri din Junimea*, vol. II, 1970, Ed. Minerva, Buc., p. 111;

7) Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Ed. Minerva, 1982, p.380

ce-i mai antinațional (...) cu tot ce-i mai anti-democratic”³⁸. Trebuie menționat că acuzele la adresa mentorului Junimii veneau și din alte direcții, din partea unor publicații ale vremii. Fără îndoială că asemenea acuzații, ca și atacul în presă cu ocazia sărbătorii de la Putna sau ironiile din „Aghiuță” își găsesc motivațiile și în următoarele comentarii ale lui Mircea Eliade: „Succesul politic și cultural al lui Maiorescu rănea fără îndoială imensul orgoliu al lui Hasdeu”.³⁹ Același comentator întărește ideea unui Maiorescu neînțeleș de Hasdeu până la moarte. Reacția lui Maiorescu a început prin ignorarea atacurilor și prin eschivă. În scrierile critice unde îl menționează el a fost mai obiectiv cu detractorul Junimii recunoscând în el „mai mult un cap enciclopedic și dezordonat, un spirit viu dar instabil, mușcător și fantastic – decât un adevărat savant și spirit creator.”⁴⁰

Apariția *Istoriei Critice a Românilor* de Hasdeu a stârnit discuții la Junimea. Maiorescu însuși consemna în procesul verbal din 28 aprilie 1872, discutarea cărții lui Hasdeu: „Stilul d-lui Hasdeu este dezaprobat având mai mult caracterul unui stil de pamflet de cât de istorie serioasă, critică. Convorbistii au atacat prin Gh. Panu istoria lui Hasdeu într-un moment în care A.D. Xenopol ar fi fost mai potrivit să o facă, dar istoricul enciclopedist se ferea să o facă.”⁴¹ Panu avea o cultură mai imrovizată dar avea vervă polemică. El își propune să demonstreze că, datorită avântului naționalist, Hasdeu a scos din documente mai mult decât se cuvenea. Nu era de acord asupra întinderii Munteniei așa cum o considera Hasdeu și nici asupra unor titulaturi adoptate de istoric. Făcând și unele aprecieri juste, Panu concluzionează că *Istoria Critică* este „periculoasă și stricăcioasă” pentru neinițiați. Hasdeu nu a răspuns atacului lui Panu, după cum nu răspunde nici altădată lui P.P. Carp. Răspunde în schimb discipolul său, Gr. Tocilescu care va continua polemica. Într-o altă serie de articole, *Studiul Istoriei la Români* (sic) Hasdeu e privit de Gh. Panu ca inițiator al noii școli istorice care, deși a lărgit metodele și formația, rămâne tributară spiritului naționalist al vechii școli. Lovinescu va considera aceste afirmații ale lui Panu drept mostre ale metodei polemice maioresciene.⁴²

Hasdeu a reacționat contra „Direcției noi”. Indignat de negarea vechii tradiții pașoptiste promise să reproducă în numerele „Columnei lui Traian” la rubrica „Varietăți” mostre „din muza d-lor alde Bodnărescu, Eminescu, Pogor, Iacob Negruzzi, Matilda Cugler etc. Pentru a arăta ce fel de poezie anume este noua direcție a „Convorbirilor” (în „Columna lui Traian” din 9 iulie 1871). Cu Iacob Negruzzi a polemizat în cronica „Negruzziadelor”, așa cum a polemizat cu mulți alți membri ai Junimii: Maiorescu, Xenopol, Panu, V. Burlă, Cihar, Lambrior, Philippide. Negruzzi se raliază părerilor lui Panu și îi scrie o *Satiră (D-lui B.P. Hasdeu)* în nr. 3/1 iunie al revistei:

„Dar, o Hășdeu, te laud, căci plin de măiestrie
Ai adunat izvoare o sută și o mie
Autori de ai Byzanței, slavone documente
Inscripții mucezite, străvechie pergamente
Le-ai ridicat în brațe, le-ai pus într-o căldare
Le-ai fiert o zi și noapte timp lung, plin de răbdare
Păn în ceaun cu toate în una s-au topit
Și-n formă de fecioară în lume au ieșit.”

După înșiruirea erorilor din *Istoria Critică*, tonul devine amenințător. Apoi Negruzzi îl expediază ironic la munca de arhivar, neacordându-i șanse în cea de creație:

8) apud B.P. Hasdeu, *Scrieri literare, morale și politice*, tom II, 1937, ediție îngrijită de Mircea Eliade, p. 297

9) op.cit., p. 297

10) ibidem

11) Lovinescu, Eugen, *T. Maiorescu și contemporanii lui*, vol. II, Casa Scoalelor, 1944, cap. Gh. Panu

12) idem, p. 40

Ear dacă la acestea tu nu dai învoire
Ci urmărești tot încă deșarta-ți nălucire
Ia seama, eu atuncea, cu fruntea supărată
Te pun la Aghiută, precum făceai odată
Și dacă nici atuncea nu lași greșala vechie
Te pun Hășdeu, vai ție! în rândul lui Urechie”.

Alteori, când i se pare că revista ieșeană renunță la „Noua direcție”, cosmopolită și pesimistă, Hasdeu uită vechile certuri; astfel laudă articolele lui Xenopol și Alecsandri (cu acesta din urmă a întreținut relații cordiale, după cum rezultă din corespondență), despre Ion Ghica și respectiv Costache Negruzzi. Pentru ca, în 1874 să publice un vitriolant articol (semnat Abraham Abruzzi), intitulat „Noua direcție” unde își îndreaptă săgețile asupra lui Gh. Panu.

Toată activitatea sa e marcată de polemicile cu scriitorii de la „Convorbiri literare” care s-au manifestat pe mai multe planuri: literar, istoric, politic, estetic. El însuși enciclopedist, respingea cosmopolitismul altora. „Farsele” sale la adresa lui Titu Maiorescu și a Direcției Noi, dincolo de gustul bizar, au colorat prin pitorescul lor atmosfera intelectuală a epocii. Figura sa incomodă și inconstantă a deranjat și a dat de lucru junimiștilor, contribuind la cristalizarea unei noi ordini culturale în pragul secolului XX.